

invandrare i Sverige ett perspektiv på sin situation och visa dem att de inte är och inte har varit allena. Det är inte osannolikt att han lyckats i sin intention, den rikliga förekomsten av personnamn, personporträtt, kartor och illustrationer samt citat gör det möjligt för läsaren att identifiera sig med dem som skildras. Vidare kommer boken sannolikt att ha en bred läsekrets i Finland, där finnarnas flyttningar i alla riktningar är föremål för intresse. Tarkiainen själv ger i boken prov på en glädjande nyanserad syn på flyttningarna som fenomen och tar uttryckligen ställning mot åsikter av typen "landet förblöder!". Vid läsning av vissa avsnitt i boken slås man av tanken att myndigheterna i Finland av i dag har lyckats bevara förvånansvärt mycket av en 1600-tals inställning till migration, det egna folket skall helst hållas hemma medan "nyttiga" utlänningar kan välkomnas in, befolkningen skall vara flexibel, om landet behöver en person någon annanstans än där han bor bör han flytta.

Beatrice Moring

Skrånas relationer till stad och stat

Dag Lindström: *Skrå, stad och stat. Stockholm, Malmö och Bergen ca. 1350–1622*, Studia Historica Upsaliensia 163. s. Uppsala 1991.

Även om Dag Lindströms doktorsavhandling behandlar skråväsendet före år 1622, inleds den ingalunda med skrånas grundande, utan med deras avskaffande (i Norge 1839, Danmark 1862 och Sverige 1868) och med en kort granskning av forskningen rörande detta skede. Avskaffandet av skråna och övergången till näringsfrihet har sammankopplats med den djupgående förändringen i samhället under 1800-talet. Samtidigt redogör författaren för diskussionen under detta sekel rörande skråna och mera allmänt rörande de fristående korporationerna. Inom denna diskussion förefaller han särskilt tilltalad av Johan Gabriel Richerts skildring av hur "skråborgaren" blev "medborgare".

En motsvarande stor samhällsförändring ägde enligt Lindström rum under den tid han behandlar. För att förstå förändringar av detta slag måste man undersöka samhällsförhållandena, särskilt samhällets organisering och struktur. I detta sammanhang har kravet lett till en undersökning av vilka relationer en organisation som skråväsendet hade till den lokala och centrala politiskt-administrativa organisationen, d.v.s. till stadsstyrelsen och centralmakten.

Lindström undersöker m.a.o. skråväsendet fr.a. ur (de socialt-sam-

hällელი) relationernas synvinkel. Till följd härav domineras avhandlingen av sådana för den nyare svenska historieforskningen rätt typiska begrepp som gemenskap och korporation. Samtidigt stöder Lindström sig speciellt på verk av de medeltidsforskare, t.ex. A. Gurevitj och S. Reynolds, som betonat den kollektiva karaktären i tidens sociala liv och de s.k. horisontella relationernas dominerande ställning. I städerna bildade många hantverkargrupper egna sammanslutningar, som hade en korporativ karaktär, d.v.s. "en fastare sammanhållen och mer organiserad form av gemenskap".

De första antydningarna om existensen av sådana korporationer eller skrän i Europa härrör från 1100-talet. När Lindström refererar diskussionen om deras ursprung lägger han största vikten vid den nyare tyska forskningen, t.ex. G. Dilcher. Sålunda är (också) han redo att betrakta de tidiga skråna enbart som en av de för medeltidssamhället karakteristiska typerna av gemenskap som baserades på täta horisontella band och som på alla sätt (försvar, kontroll, reglering m.m.) inverkade på sina medlemmars liv. Samtidigt var en av skrånas viktigaste uppgifter att manifesteras och upprätthålla gruppens sociala status och heder.

Lindström medger förvisso att de medeltida eller förmoderna samhällena inte bestod enbart av oberoende organisationer, utan dessutom av sådana strukturer och samhällsinstitutioner som implicerar en mer eller mindre centraliserad maktutövning. Staten hade en central och växande betydelse. Det mest väsentliga för honom är dock att klarlägga de inbördes relationerna mellan samhällsbyggnadens olika delar. Det typiska för feodalstaten (enligt författaren den rådande statsformen under undersökningsperioden) var uppkomsten och stärkandet av s.k. vertikala sociala beroendeband, d.v.s. subordinationsrelationer. Absolutismens stat representerar visserligen för författaren bara en omorganiserad feodalism, men medförde såväl administrativa som institutionella förändringar samt en omorganisering av hela det sociala livet, s.k. socialdisciplinering. Som forskningsproblem uppställer han därmed att klarlägga hur etableringen av den absolutistiska staten inverkade på en viss gemenskapsforms, skråets, relationer till å ena sidan stadstyrelsen och å andra sidan till kronan i tre specifika samhällen och i tre städer, Stockholm, Malmö och Bergen.

Huvudkällorna består av skråordningar och privilegier. Utgående från det äldsta privilegiet har undersökningen inletts så långt tillbaka som på 1350-talet. Lindström blir i alla fall tvungen att redan i inledningen konstatera, att skråväsendet i Norden var en rätt sen och (frånsett Danmark) länge också rätt marginell företeelse. I Sverige kan man på andra håll än i Stockholm tala om skråväsen först från slutet av 1500-talet. Trots det anser Lindström att det är klart att skråna i t.ex. Stockholm börjat organisera sig redan före stadsfästandet av skråordningar och privilegier.

Skråna är nämligen en organisationsform som vuxit fram småningom – som en del av en utveckling där olika korporationer differentieras inom stadsgemenskapen. I det första utvecklingskedet börjar en sådan gemenskap uppfatta sig själv som en särskild grupp med gemensamma intressen och uppträda därefter. Också omgivningen noterar detta. Först i det sista (d.v.s. organiseringens fjärde) skede erkänns gemenskapen av stadsstyrelsen eller kungamakten som en korporation med egna rättigheter och plikter. Först i detta skede kodifieras korporationernas interna regelverk och utfärdas privilegier.

Med andra ord etableras korporationen med gränser och funktioner först då det blir nödvändigt att reglera dess förhållande till andra grupper och organisationsformer – i synnerhet om den, såsom skråna, växer fram inom ramen för en annan korporation, d.v.s. borgargemenskapen och/eller staden. Först i detta skede kan man alltså vänta sig att det uppstår källmaterial i större utsträckning. Det faktum att de undersökta skråordningarna och privilegierna förfaller att koncentrera sig till vissa perioder (Malmö 1492-1530, 1540-48 och 1562-75, Stockholm 1470-1520 och 1570-1620 samt Bergen 1370-1415 och från 1568 framåt) förklarar Lindström delvis med materialets överlevnad, delvis med diskontinuitet: skråordningar uppkom då skråets förhållande till andra korporationer eller överheten måste regleras.

En del av denna reglering var kontrollen över skrånas verksamhet. Kontrollens olika former, såsom rådsbisittarens verksamhet och utnämmandet av åldermän, behandlas ingående i avhandlingen. Nytt jämfört med tidigare nordisk forskning är att Lindström starkt betonar att relationerna, särskilt mellan staden och skråna, hade en bilateral karaktär. Skråna tilldelades inte bara rättigheter, utan ålades också skyldigheter. Småningom bands de som en del av en ömsesidig hierarki, varav följde att de fick en offentlig ställning i staden, bl.a. förvaltningsuppgifter som renhållning, uppbörd av böter och tullar samt stadens försvär.

Kvalitets- och priskontrollen var uppenbart ett område där skrånas och stadens aktivitet och intressen tangerade varandra. Förekomsten av skrån underlättade rådets övervakning av kvalitet och priser, men låg också i skrånas intresse. En viktig del av kvalitetskontrollen låg i indelningen i mästar, gesäller och lärlingar. Systemet försäkrade de nödvändiga yrkeskunskaperna, men också att mästarerna hade tillgång till arbetskraft. Under lärlingstiden skedde dessutom en social intregation in i ifrågavarande "stånd". Samtidigt som man genom kvalitetskontrollen kunde garantera en jämn inkomstfördelning bland mästarerna, hade kvalitetskraven också en ideologisk funktion: Heder och ära var en kollektiv egenskap hos skrået. Kvaliteten var ett sätt att upprätthålla skråets status och det var omöjligt att skilja åt hantverkaren som person, hans samhällsställning och kvaliteten på hans produkter.

Även om Lindström betonar intressegemenskapen har han också försökt kartlägga konflikter. De källor som bevarats från Stockholm har inget att berätta om konflikter mellan skråna och stadsstyrelsen eller kungamakten. Däremot kan man klart iakttä hur kronans aktivitet i förhållande till skråväsendet växte från 1570-talet framåt. I Bergen var situationen en annan. Där medförde fr.a. Hansan, som Lindström skildrar som ett konkurrerande statsmaskineri, flera konflikter. I Malmö var relationerna mellan skråna och staden i huvudsak välvilliga. Däremot karakteriserades förhållandet mellan kungamakten och skråna i Danmark under slutet av undersökningsperioden av konflikter (bl.a. försök att upplösa skråna).

Trots detta vill författaren inte tala om att kronan skulle ha fört en skråvänlig eller skråfientlig politik, utan mera allmänt om näringspolitiken och dess förändringar då kungamakten stärktes. För denna politik framstod hantverkarna fr.a. som producenter och organiseringen av hantverket i skrån hade en väsentlig betydelse för att trygga tillgången på arbete och produkter. Samtidigt övervakade kronan rikets resurser och såg till att skatteintäkter flöt in. Vanligen kombinerades detta ytterligare med en segmentering av näringarna: hantverkarna fick endast utöva hantverk (med skyldighet att bjuda ut sina produkter), men inte t.ex. ge sig in på egentlig köpenskap.

En del av övervakningen av näringarna bestod i regleringen av antalet näringsidkare. I Sverige kommer detta bl.a. till synes i stadsprivilegierna. I Stockholm och Malmö finns tecken på upprättande av numerus clausus för olika skrån redan under medeltiden, men i större utsträckning först från 1500-talet, i Stockholm speciellt från 1570-talet. Även om de tidigaste skråordningarna ofta saknar bestämmelser om villkor för inträde, ser Lindström det som uppenbart att sådana fanns och iaktogs redan från första början. Det var en naturlig följd av skråets funktion som upprätthållare av medlemmarnas heder och status. Dessutom stödde upprätthållandet av numerus clausus stadens och kronans kontrollsträvanden: det skulle finnas ett tillräckligt antal hantverkare för att tillfredsställa stadens och kronans behov, men inte för många så att de satte hushållens försörjning och skattebetalningsförmåga i fara. Det var alltså fråga om sammanfallande intressen, ty endast ett begränsat antal yrkesutövare kunde få sin utkomst inom samma näring.

Skråväsendet i Stockholm och Malmö förblev under 1400- och långt in på 1500-talet enbart en lokal angelägenhet. I Bergen framträdde emellertid vid samma tid en strävan att lägga stadens tyska hantverkare under Hansakontorets överhöghet. Under 1500-talets gång började kungen allt aktivare befatta sig med skråna, i Stockholm redan under Gustav Vasas tid, men i större omfattning först från och med 1570-talet. Det var uppenbart fråga om ett aktivt och systematiskt intresse. Under 1620-talets första år vidtogs sålunda i båda rikena omfattande reformer

vilkas synligaste målsättning var att förenhetliga bestämmelserna rörande skråna. År 1621 utfärdade Christian IV en förordning som gällde många nya näringar. Samtidigt försökte man emellertid (utan framgång) avskaffa skråtvånget: för att få utöva ett yrke var det tillräckligt att man lät anteckna sitt namn på en längd som fördes av rådet. Samma år inleddes i Sverige en stor reform vars målsättning var att sprida skråväsendet också till de mindre städerna samt att förnya och förenhetliga skrånas stadgar.

Aktiviteten inom kronans skrå- och hantverkspolitik var enligt Lindström en del av dess stads- och näringspolitik som åter fr.a. var en följd av statens förändrade roll. Den absolutistiska staten inte bara utvidgade sitt territorium, utan bestämde om rikets resurser och vidgade sin makt till helt nya områden av samhällslivet. Näringspolitiken var ett viktigt inslag i dess strävanden. Ett blomstrande stadsväsende och en god ekonomi var ett tecken på välstånd och en direkt inkomstkälla. Hantverket hörde åter till rikets resurser när det gällde att tillfredsställa kronans behov, det må sedan ha varit fråga om skatter eller produkter. Också i Danmark, där man försökte minska på skrånas exklusivitet och upphäva deras specialställning, var kronans målsättning ett blomstrande hantverk, en fungerande kontroll och garanterade skatteintäkter.

Skråväsendet krävde emellertid inte enbart obetingat underordning och kontroll, utan kunde också vara ett stödssystem. I Sverige utgjorde skråna också en möjlighet för kronan, inte ett hot (och vice versa). I Danmark och i någon mån i Norge betraktade kronan skråna som ett hinder för sin näringspolitik. Skillnaden berodde enligt Lindström på de olikartade "förutsättningarna" för den absolutistiska statens framväxt – fr.a. på att det fanns flera städer, ett mera omfattande skråväsende och ett mera omfattande stadshantverk i Danmark än i Sverige. I Sverige behövdes skråna för att effektivera stadsnäringarna och övervakningen.

Eftersom Lindström redan i början av undersökningen betonat skrået som en korporationsform som omfattade alla livsområden, ställer han också kungamaktens ökade kontroll och unifieringssträvanden i samband med socialdisciplinering. Utöver en ökad kontroll över hantverket fick man till stånd en ökad socialdisciplinering. Samtidigt uppstod en sammanflätad struktur av stat och korporationer (skrån). När dessa band sedan upplöstes på 1800-talet, inträffade samtidigt också annat än ett steg mot den önskade näringsfriheten. De feodala korporationerna upphörde och nya former av samhällelig organisering uppstod.

*

Allt som allt ger Dag Lindströms avhandling en ny och fördomsfri infallsvinkel på skråväsendets utveckling i de nordiska länderna. Samtidigt visar den utom all tvekan att författaren på ett grundligt sätt fördju-

pat sig såväl i det aktuella dokumentmaterialet som i den europeiska (medeltids)forskningen. Tidvis ter sig t.o.m. hänvisningarna till den senare nästan litet störande. Till en del beror detta på att även om undersökningsperioden är så lång som 300 år, ligger arbetets obestridda tyngdpunkt – beroende på källbasen och den faktiska samhällsekonomiska utvecklingen – i stort sett på periodens sista tredjedel. Då medförde emellertid redan det centraliserade statsmaskineriets stärkta ställning många förändringar. Likaså kan man lägga märke till att det svenska (och norska) skråväsendet under nästan hela undersökningsperioden var en undantagsföreteelse och också dess senare utveckling präglades av stora regionala skillnader. Härtill kommer författarens sätt att många gånger använda källor mycket översiktligt – t.ex. då han behandlar inläggningen i skråna i Stockholm (s. 101) talar han om ”de flesta medeltida och även en del senare skråordningar från Stockholm” och hänvisar endast till sidorna i G.E. Klemmings samling av skråordningar (1856) utan att alls nämna när de stadfästs. Sammantaget får man ibland känslan att generaliseringarna i centraleuropeiska stadshistoriska verk tillmätts ett allt för stort förklaringsvärde.

Utbytet och det tilltalande i boken består fr.a. i dess konsekventa synvinkel på skråväsendet utgående från skrånas interna och externa relationer och de förändringar som de undergick. Till sin karaktär var relationerna samarbets- eller och subordinationsrelationer och författaren bygger in t.o.m. de ekonomiska strukturerna i de sociala relationerna. Ibland leder valet av infallsvinkel till alltför generella utsagor, t.ex. då Lindström förklarar uppkomsten av bestämmelser rörande skråväsendet med behovet av att reglera relationen till staden/staten eller skillnaderna i relationens (statliga) regleringsformer på riksnivå med skillnader i den absolutistiska statens utvecklingsförutsättningar. Kanske vore en fördjupning i detaljerna redan värd en annan – och minst lika bra – bok.

Pia Letto-Vanamo